

Ivankovičová, Katica

Jan Kollár v Danici ilyrské

In: *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca. IV, (Příspěvky přednesené na IV. balkanickém sympoziu v Brně ve dnech 25. a 26. května 1994)*. Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, pp. 162-168

ISBN 8021011580

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/122750>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN KOLLÁR V DANICI ILYRSKÉ

Myšlenka slovanské vzájemnosti ve 20. století ztroskotala nebo byla přinejmenším velice zkompromitována. Společenství slovanských států v socialistickém bloku dopadlo špatně, vyvolalo hlubokou nedůvěru mezi slovanskými národy. Pokus o sjednocení některých slovanských národů ve společném státě byl, jak je v poslední době zřejmé, neúspěšný a jeho výsledkem je národnostní nesnášenlivost, v případě národů bývalé Jugoslávie tragická. Špatná zkušenost slovanské politické pospolitosti stala se jedním z hlavních důvodů politické, ekonomické a kulturní orientace mnoha slovanských národů na západní Evropu a Ameriku, tedy na Západ. Slovanská vzájemnost anebo slovanská myšlenka byla v období existence východního politického bloku jako předmět všelijakého vědeckého zkoumání téma vítané, protože jistým způsobem podporovala tehdejší politickou organizaci světa. V současných okolnostech je naopak docela nepopulární, protože ve snaze o reorganizaci světa založeného na jiných hodnotách mění se i pohled na dějiny, ale také se pod tlakem nových historických faktů nutně reviduje hodnocení historických dat. Slovanská myšlenka je nesporný historický fakt, který není možné zanedbat nebo zahodit, jeho úloha v dějinách myšlenek, kultury, literatury, anebo v politických dějinách bude však přehodnocena. V tomto referátu podstatné přehodnocování nenabízíme, pouze podnět k němu.

Slovanská myšlenka má dlouhou a bohatou historii v chorvatské literatuře, ačkoliv Chorvatsko v dějinách bylo orientováno na neslovanská kulturní střediska. Její obrozenecká podoba, celé ilyrské hnutí, za svou ideologii považovalo slovanskou vzájemnost, speciálně jihoslovanskou jednotu, ale jeho základním účelem bylo formování moderního chorvatského národa. Jde o kontext osudu malého národa pod cizí politickou nadvládou, čemu Jan Kollár, velký obrozenecký ideolog slovanské vzájemnosti, ze zkušenosti vlastního národa dobře rozuměl. Pokusme se jeho myšlenku v daných historických podmínkách brát jako pragmatickou a ne jako idealistickou. Totéž se týká její recepce u jeho nejpilnějších pokračovatelů, chorvatských Ilyrů. V tomto smyslu může být ilustrativní ukázka jeho přítomnosti v časopise Danica ilyrská.

V době, kdy se mladí chorvatští intelektuálové teprve shromažďovali a diskutovali o tom, „jak svůj národ z kulturní a politické těžkopád-

nosti, vlastně mrtvosti probudit“(1), Jan Kollár už byl slavný básník, autor Slávy dcery. Jeho zpěv v Záhřebu všichni četli, on pro ně byl něco jako „národní evangelia“(2). Danica ilyrská, první literární časopis v chorvatštině, který založil jeden z vůdců ilyrského hnutí Ljudevit Gaj, byla tedy nutně pod vlivem jeho působení a jeho autority. Kollár dokonce ovlivnil Danici i předtím než existovala, v době, kdy byly vytvářeny plány o jejím založení a kdy se formovala její budoucí koncepce. Kollár a Gaj setkali se v Pešti v roce 1829 a oba o tom setkání napsali. O Gajově úmyslu začít vydávat politické noviny v chorvatštině byl Kollár dobře informován. Dokonce chorvatskému obrozenci pomohl, aby dostal povolení k tomuto podniku - napsal mu doporučení pro Jana Kolowrata, rakouského ministra vnitra, který podporoval austroslavistické obrozenecské myšlenky. Díky tomuto doporučení byl Gaj přijat v audienci u knížete Metternicha a císaře Františka. Povolení k vydávání literárního časopisu dostal už v roce 1833, ale nechtěl ho použít dříve, než dostane povolení k vydávání politických novin. Kollár se snažil distancovat od jakéhokoliv politického působení, což souviselo s tím jak chápal řešení slovanské otázky. Kromě toho věděl, jak je obtížné dostat povolení k vydávání politických novin v jakékoliv formě. Proto zastával názor, že je v jejich době vhodnější vydávat naučný a zábavný časopis než časopis politický. Přesto však Gaje podpořil. Když v roce 1835 Danica konečně začala vycházet, byly tam pravidelně publikovány Kollárovi články, básně, úryvky z díla, zprávy o jeho činnosti. Mnohé jeho verše nebo myšlenky byly motta k jednotlivým číslům Danice. V Danici kromě toho byly aspoň zmíněny všechny oblasti Kollárova působení a tvořil on sám však v ní byl přítomen především jako ideolog. Důvodem je částečně samotné Kollárovo dílo, kde slovanství a vlastenectví byly primární. Zásadní význam v tomto smyslu ovšem měla koncepce Danice jako literárního časopisu, který sloužil politické, osvětové a propagační činnosti ilyrského hnutí. Danica v jistém smyslu nikdy nebyla středisko chorvatské literatury, ale „hlavní místo pro její posuzování“(3). Kromě sbírky básní Djulabije Stanka Vraze se tam největší díla ilyrské literatury neobjevila. Rovněž Kollár, ačkoliv byl uváděn jako básník, svým literárním dílem na stránkách Danice nefiguroval. Ilyrové o něm sice psali jako o „slavném básníku Janu Kollárovi“ nebo jako o „básníku Slávy dcery“, většinou ovšem tehdy, když se na něho odvolávali jako na ideologa. Jediný z ilyrů, který ho opravdu vnímal jako básníka, byl také básník Slovinc Stanko Vraz. Zaznamenáváme přítomnost dvou Kollárových milostných sonetů Ctnost (Krjepost) a Pohled (Pogled) v 11. ročníku Danice, které v poznámce byly charakterizovány jako „volné překlady Stanka Vraze“. Oba sonety byly zařazeny do Vrazovy sbírky

„Sanak i istina“, která je „podle obecného názoru formálně nejpodvedenější část Vrazova básnictví“ (4). Celá tato sbírka je vlastně přísně vzato, jak soudí Živančević, sbírka překladů, eventuelně ji můžeme chápat jako básnickou parafrázi starých témat a fabulí. Kromě Kollárových básní použil Vraz jako vzory básně Prešerena, Byrona, Uhlanda, Mickiewiczze. Představil se jako dobrý znalec evropské literatury své doby a také jako dobrý básník. Byl si zřejmě vědom básnických hodnot obsažených v Kollárově díle, ačkoliv i jej spíše ovlivnilo Kollárovo slovanství a vlastenectví. Vraz se stejně jako Kollár zřekl svého mateřského jazyka jménem slovanské afirmace svého národa, který staletí snášel cizí politickou nadvládu a kulturní útlak. (To se jistým způsobem týká všech ilyrů.) Existuje několik srovnávacích analýz Vrazových Djulabijí a Kollárovy Slávy dcery (např. Stjepan Bosanac Vrazove Djulabije i Kollárova Slávy dcera, Vienac 1899, nebo Branko Drechsler, Stanko Vraz, Studija, Zagreb 1899), přičemž všechny zdůrazňují slovanskou myšlenku jako hlavní bod ovlivňování Vraze Kollárem (kromě ještě některých formálních, jazykových a tematických vlivů). Ideje obsažené v Slávy dceři ovlivnily také Petra Preradoviče. (Jeho báseň Vilin san i prošlost i budućnost je vlastně miniaturní Slávy dcera, a skladba Slavjanstvu vznikla pod vlivem Předzpěvu Slávy dcery.) Rovněž nejlepší dílo Ivana Kukuljevice Slavjanke je zrcadlem Kollárových názorů. Vzhledem ke skutečnosti, že ilyrská poezie měla velice silnou propagační funkci v prosazování ilyrské myšlenky, duch Kollárova Slovanství prolínal celé ilyrské básnictví. Slávy dcera byla jakýmsi breviářem ilyrské mládeže, ze kterého čerpala své znalosti o Slovanech a podněty k vlasteneckým citům. Poezii v ní většinou nehledali a nenašli.

V druhém ročníku Danice byla otištěna Kollárova rozprava „O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečím slávskými“, v překladu Vjekoslava Babukiće. Toto dílo se k Chorvatům a Srbům dostalo dříve než k Čechům a Slovákům. Karel Paul(5) srovnal texty chorvatského a srbského překladu s českým originálem a zjistil tam některé faktické rozdíly. Čtyři základní slovanská nářečí v českém originále jsou polské, ruské české a ilyrské nebo srbské. V chorvatském překladu čtvrtým nářečím je nářečí ilyrské, a v srbském překladu Teodora Pavlovice srbské. Kollár sledoval osud svého díla u obou jihoslovanských národů, sám podával Gajovi podněty a rady pro jeho vydávání, a zřejmě toleroval změny textu, které udělal srbský překladatel. Šlo mu především o rozšiřování jeho rozpravy po celém slovanském světě, tak že možná schválně taktizoval. Ilyrskou myšlenku Kollár nesporně podporoval a uznával, aspoň na kulturní úrovni. Julius Heidereich ve své studii „Kollár a nářečí ilyrské“ (6) upozornil: „Až do Gajova ilyrského hnutí Kollár na ilyrštinu ani nepomyslel. Kdy-

koliv mluvil o jižních Slovanech, uváděl je vždycky rozděleně podle jednotlivých kmenů.“ Ilyrský program sjednocení všech jihoslovanských národů v jednom nářečí se dobře hodil ke Kollárově koncepci čtyř základních slovanských nářečí, takže od vzniku ilyrismu čtvrté nářečí pojmenovával ilyrským. Většina odborníků, kteří se zabývají tímto obdobím české a slovenské literatury, tíhne k názoru že je vztah Kollárových idejí a ilyrského hnutí vztahem využívání v podstatě apolitické koncepce k politickým účelům. Kollár o chorvatských obrozencích psal ve svém *Cestopise*(7) (Cestopis, Praha 1907, str.69): „Jim náleží ta krásná čest, že byli první, jež se osmělili novoslávské vidy z duchovní říše do skutečného života přesazovati a vštěpovati.“ Ve svých dílech podle něho Stanko Vraz národní slovanský duch nejlépe pochopil, a velice politizovaného Gaje Kollár umístil do slovanského Pantheonu. Tento apoštol slovanské vzájemnosti si přitom musel být vědom některých Gajových dalekosáhlých úmyslů o politické ilyrské jednotě. Kromě toho, že se stalo zárodkem eventuálního jazykového a politického sjednocení jižních Slovanů, o jehož možnosti nebo nemožnosti ještě měly rozhodnout dějiny, ilyrské hnutí splnilo svůj hlavní historický úkol - fungovalo jakožto chorvatské národnostní hnutí. Jako národnostní hnutí opíralo se o Kollárovy myšlenky a není jim protikladné. V historických podmínkách, ve kterých ilyrské hnutí vzniklo, odstraňování politických překážek k sjednocení rozdvojených chorvatských krajů a také politická afirmace chorvatského národa v boji proti agresivnímu maďarskému nacionalismu žádaly jistou politickou aktivitu.

Z obsahu *Danice ilyrské* je viditelné jak pilnými Kollárovými žáky byli ilyrové. Už způsob redigování *Danice* a mnohé příspěvky tam publikované poukazují, jak se snažili kulturně přiblížit celému slovanskému světu. Ve většině „proklamací“, které Gaj psal ke každému ročníku *Danice*, byl přítomen duch kollárovské vzájemnosti. (Ilyrové používali slovo „uzajamnost“, což jasně poukazovalo kdo jim byl učitelem.) Velký počet příspěvků v *Danici* byl přeložen z jiných slovanských, hlavně českých časopisů, čímž byl zcela naplňován jeden z úkolů práce na vzájemnosti, který Kollár uvedl ve své rozpravě. V *Danici* existovala stálá rubrika „sveslavjanske věsti“, která obsahovala informace o kulturních a literárních zjevech v slovanském světě a pozorně tam také bylo sledováno působení Jana Kollára. Odvolávání se na Kollára a jeho rozpravu jsou velice četná, ale zvláště zaznamenáme polemiku o ilyrském pravopisu, kterou vedli Alojz Brlić a Vjekoslav Babukić. Ve svém dopise *Danici* Brlić napsal, že podporuje Gajův názor o všeslovanském pravopise v latině, přizpůsobené slovanským jazykům, ale on že se nadále kloní k cyrilice. Zdůvodňuje to

skutečností, že polovina Ilyrů, tj. všichni Srbové, používají cyrilici, a pro něho je přece svornost nejdůležitější. Ve své odpovědi Babukić cituje úryvek z Kollárovy knihy Rozprava o jménách, počátkách i starožitnostech národu slávského a jeho kmenů, ve kterém autor zdůrazňuje, že vzájemnost nesměhuje k politickému, ale k literárnímu slovanskému svazu. Babukić dále vyjádřil názor, že čas rozhodne, jestli se prosadí abeceda nebo azbuka, ale že nejdůležitější je domluvit se o pravopise v latince. Potom psal o tom, že latinská abeceda je nejhezčí a nejfunkčnější a že jí píší nejkulturnější zapadoevropské národy. Pro ilyrský jazyk, uvažoval on, je nejvhodnější latinka, která se používá v Danici. Babukić nevyklučuje jisté pravopisné podřizování Srbů a ostatních nezápádních Ilyrů západní, kulturně vyspělejší části ilyrské vlasti, snaží se toto podřizování částečně propagovat s pomocí autority Jana Kollára, ale v žádném případě ho nevnucuje. Chorvati se sice jménem chorvatského, ale také jihoslovanského sjednocení zřekli svého národního jazyka a jména. Šlo jim tedy o jihoslovanskou jednotu, ale ne za každou cenu.

Na Kollára jako autoritu se odvolal i Gaj v článku, v němž se zastal založení družstva pro rozvíjení ilyrské vědy, literatury a umění (Društvo narodne izobraženosti ilirske). Kulturní instituce, jakou si v tom článku představoval, a jakou mu Kollár údajně povolil, je předchůdkyní Jugoslávské akademie věd a umění, dnes Chorvatské akademie věd a umění. Dimitrije Demetar v polemice s jiným chorvatským obrozeneckým časopisem, zadarskou Zorou dalmatinskou, která zastávala jiné obrozenecké koncepce, obhajuje ilyrský spisovný jazyk a pravopis odvolává se na Kollárovo podporování ilyrismu. Ilyrové nejenom využívali Kollárovu doktrínu a autoritu, ale také ho podporovali. Když se jejich učitel úplně rozešel s Ludovítem Štúrem v otázce slovenského jazyka a literatury, Adolf Tkalčević polemizoval v Danici se Štúrovou knihou Narečja slovenskou. V tétož Štúr vyjádřil názor, že každý slovanský kmen má mít svou vlastní literaturu, a podpořil tam také Chorvaty, kteří používali nářečí slavonsko-dalmatské. Tkalčević Štúra obvinil, že rozvrací ilyrskou jednotu. Stejný autor v článku Vlastenecké úvahy (Domorodna razmatranja) napsal apologii ilyrského hnutí v duchu kollárovske slovanské vzájemnosti, ale tato apologie byla jen úvodem pro závěrečnou část, ve které autor požadoval zavedení národního jazyka do všech institucí v Chorvatsku, a to místo dosavadní latiny. Jde tedy o žádost o politické uznání ilyrského jazyka, hnutí, jakož i Chorvatů, kteří to hnutí vedli.

Jediný text, který Jan Kollár psal přímo pro Danici, kromě drobných zpráv a dopisů, byla kritika maďarské nacionalistické knihy (Über Croatien, als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und

des Könichreichs Ungarn wirklichen Theil), kde se tvrdí, že Chorvatsko je jen maďarská provincie. Kollár se snažil celou knihu vědecky demontovat, zejména pak bod, ve kterém se tvrdí, že jméno Slovan pochází ze slova chvastoun. Na základě neopostatněnosti tohoto tvrzení zpochybnil celou knihu.

Jako vědec, byl Kollár v Danici představen jenom krátkým článkem, vlastně zprávou o jeho knize Sláva Bohyně. Nicméně je z Danice zřejmé, že recepce jeho vědeckého díla v Chorvatsku byla širší, neboť tam bylo publikováno několik článků, inspirovaných Kollárovým etnologickým bádáním. (Jde o články Luky Iliće Oriovčanina a Ivana Kukuljeviće). Nejmarkantnější je Kollárův vliv na chorvatskou vědu v díle Vjekoslava Babukiće, prvního profesora na katedře ilyrského jazyka v Záhřebu, a ve své době jednoho z nejlepších znalců štokavštiny. Babukić přeložil většinu Kollárových textů v Danici, a jako jazykovědec byl velice ovlivněn Kollárovou koncepcí slovanské vzájemnosti.

V ročníku Danice 1843 byl na pokračování publikován Kollárův Cestopis, vlastně úryvek, v němž se autor zmiňuje o Chorvatsku a o své návštěvě Záhřebu, přičemž se o ilyrech nejednou vyjádřil pochvalně a např. Gajovi vyslovil obdiv. Rovněž ilyrové psali v Danici při příležitosti Kollárovy návštěvy Záhřebu v duchu neseném obdivem k velkému slovanskému učiteli. Určitě v tom bylo hodně vzájemného úpřimného nadšení, ale i obrozenecké manýry ve vyjádřování slovanské solidarity. Rozhodně se zde však rýsovala příznivá shoda pro obě strany. Kollár sledoval ideu slovanské renesance tvořením větších kulturních celků, jak to dělali Němci nebo Italové, ale zanedbal přitom trochu tradici, historický rozvoj, autentický pocit společné národnostní příslušnosti. Chorvatům tato koncepce vyhovovala, protože bylo třeba dát dohromady rozříštěný historický státní celek, který měl příliš různých hospodářů. Přitom vztah např. k Srbsku byl už zde nejasný, ale také nebyl podstatný, protože Chorvatům šlo především o chorvatskou jednotu. Historický rozvoj potom potvrzoval v jistém smyslu Kollárovu a ilyrskou idealistickou variantu, bohužel však nezabránil jejím tragickému vyústění.

POZNÁMKY

- 1 Branko Drechsler (Vodnik), Stanko Vraz, Studija, Zagreb 1909, str. 79
- 2 Milivoj Šrepeš, Jan Kollár i Hrvati, Vienac 25, 1893.
- 3 Ivo Frangeš, Značenje Gajeve Danice, Croatica 2, 1972.
- 4 Milorad Živančević, Književnost ilirizima, in Povijest hrvatske književnosti 4, Zagreb 1975, str. 98

- 5 Karel Paul, Teodor Pavlovic, Ljudevit Gaj i Kollárova Rasprava o slavenskoj književnoj
uzajamnosti, *Slavia* 9, 1930-31
6 in *Slovanská vzájemnost*, Praha 1938
7 *Cestopis*, Praha 1907, str. 69

JAN KOLLÁR IN THE DANICA ILIRSKA MAGAZINE

The history of Croatia is characterized by geopolitical isolation from the rest of the Slavonic world and orientation towards nonslavonic cultural centres. Because of this, the Slavonic idea had a rich and long tradition here that culminated at the time of National Revival. Struggling for the creation of a modern nation under conditions of political dissension in Croatia, strong Germanization, Hungarian threat and Italian cultural influence in Dalmatia, the Croatian revivalists were looking for support to reinforce national self-confidence within the Slavonic identity of their nation. Consequently, the seeds of Jan Kollár's idea of Slavonic mutuality were planted in fertile soil in Croatia. The way in which Croatian revivalists understood Jan Kollár is illustrated by his presence in the *Danica Ilirska* magazine. What we can note there is an appreciation of his poetry and scientific work, but primarily the recognition of Jan Kollár as an ideologist of the idea of Slavonic mutuality.